

ВОЈСКА, ЗАКОН И СУВЕРЕНИТЕТ

Неколико опаски о Војсци и њеној функцији
у очувању закона и државе

Јован Бабић*

Улога Војске Србије била нам је предочена прошле године, када је, пред налетом ковид пандемије, за неколико дана подигла болничке капацитете Србије на много виши и захтевнији ниво. То није, у том тренутку и за тако кратко време, могла да изведе ниједна друга институција. Могло се уочити да је све урађено без велике помпе, просто по задатку који Војсци и припада – а то је ефикасна одбрана установе колективног живота од великог и угрожавајућег напада. Шта је било нападнуто? Одговор на то питање садржи и одговор на питање шта је улога војске у укупном животу, колективном и оном индивидуалном – који се уклапа у колективни живот и тамо налази могућност за остварење онога што живот чини животом: могућност да се поставе неки циљеви и да се затим, правилно и уредно, изнађу и средства да се ти циљеви успешно остваре.

То је базична схема како се вредности у свету остварују – као манифестација слободе – и како затим те вредности добијају свој дубљи и трајни смисао у акумулацији постигнућа које чине укупно благостање неког друштва и које свему што чинимо дају коначно оправдање. То немамо, на пример, у вредностима која нам пружају тренутна задовољства, за која и није битно да се темеље на нечему трајнијем и стабилнијем и буду нешто на шта ћемо бити поносни на крају живота. Каква је улога Војске у свему томе и зашто она постоји? На први поглед може изгледати да се вредности које животу дају смисао подразумевају и да су оне на неки начин неприкосновене. Али, да ли су? Заправо је ово питање директно повезано са питањем које је у суштини метафизичко, и на које је лако одговорити, али га је тешко образложити: да ли је слобода могућа без неизвесности? Не, није. Слобода, као моћ да се поставе неки, било који, циљеви и онда покушају остварити – а живот смо дефинисали као делатност постављања циљева и њихове реализације – јесте моћ да се учини да буде другачије него што би без ње, као моћи одлучивања од које се она састоји, иначе било. Али, та моћ не производи свој учинак аутоматски, већ улази у дијалектику рада на реализацији тих постављених циљева, и сасвим је могуће да се учинак не постигне, да се не успе. Слобода функционише у медијуму неизвесности.

* Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Република Србија, jovanpbabic@gmail.com

Живот у слободи није механички (за разлику од биолошког живота, који јесте механички, и где све иде по узрочној нужности). Али, и у томе је суштина, као моћ слобода није лутрија жеља и замишљања, остављена на милост и немилост пукој случајности. Суштина је у томе да је случајност, која се ту надвија као опасност, у слободи савладана оном контролом будућности коју слобода као моћ представља. Та моћ контроле будућности јесте основа за предвидивост, а онда и за планирање и одлучивање и, коначно, за реализацију свих циљева који се поставе и чије остварење представља успех и вредност. Да би то било могуће нужно је живот уредити тако да буде правилан и предвидив, и томе служи закон, оно за шта је задужена држава, која мора бити у стању да то обезбеди.

Није функција војске да регулише текуће процесе постављања циљева – то ће људи, и њихови колективи већ учинити у мери своје способности и амбиције, нити да контролише њихову уредност – то ће урадити разне административне службе и, на крају, ако устреба – полиција, већ да буде гарант државне способности да је у стању да спроводи закон, и да, уколико је потребно, ту гаранцију брани, од оне неизвесности која може да је угрози. То је оно што смо видели када је српска војска прошле године за неколико дана подизала болнице. То је оно што нисмо видели када је једна друга војска, ЈНА, допустила да предмет њене одбране државе које се сви сећамо, иако не можемо прецизно да кажемо шта је била, просто пропадне – а да њена огромна „ватрена моћ” остане само једна замисао, иако је заиста постојала. То је оно што у дијалектици циљева и средстава чини специфичност улоге војске: она треба да стоји и чека, као нека меница и тапија на својину, али и да „се пробуди” када затреба. Као што је било у пролеће прошле године. Али, када погледамо пажљивије, можемо видети да тако функционише и закон: као опомена да се не ради оно што не треба да се ради. Закон пасивно стоји и чека да буде примењен, са надом да то неће ни бити потребно, али са спремношћу да постане прецизно активан ако ипак буде потребно. И у томе је *метафизичка* суштина војске: она је локација на којој је концентрисана колективна слобода, она слобода из које произлази држава као трајни и уредни израз колективног живота.

Предвидивост је услов трајности и стабилности, подразумева објективност и принципијелност – одатле војска црпи своју политичку неутралност. У том смислу се може рећи да она има претполитички и натполитички статус. Њена функција није да се обезбеди спровођење закона већ да се бране претпоставке које су нужне за спровођење закона. Њен положај је директно дефинисан функцијом одбране ових претпоставки – одбране државе као система који регулише заједнички живот људи, у случају напада или претње напада.

Ова разлика између непосредног напада и потенцијалног напада изгледа једноставна, али заправо није: где спада претња нападом, у стварни или само потенцијални напад? Управо у томе је дијалектика одбране: одбрана постаје ефективна када пређе у контранапад, и сваки поступак који се може плаузибилно одредити као контранапад јесте легитимна функција војске. На латентни напад одговара се латентном одбраном: обесхрабривањем напада. У мери у којој

је предвидивост могућа и одбрана ће бити ефикасна, једнако у рату и у миру. То значи да је војска најнеефективнија ако до напада и не дође, ако га својом присутношћу спречи. Ту се види веза између појмова предвидивости и *стабилности*: стабилност је услов солидности, како солидности политичког устројства, тако и солидности самог живота, колективног и индивидуалног. *Мир* се може дефинисати као стање стабилности. Какве? Оне која омогућава контролу будућег времена, тј. стварно функционисање важећег закона. За све то је потребна солидност, као услов поверења у важење закона, што чини суштину мира. Данас је популарно да се говори о праведном миру.

Али, не треба заборавити да је мир узрок рата. Како? Тако што се рат води око тога шта ће бити дефиниција мира, неког новог или нова дефиниција оног старог мира. Једна ултра минимална дефиниција мира гласи да је то артикулација важеће, тј. нормативно и фактички прихваћене дистрибуције моћи у неком друштву. У миру је јасно и прецизно дефинисано шта су легитимни а шта нелегитимни поступци, а онда, по претпоставци, и шта су легитимне а шта нелегитимне жеље (нелегитимне жеље су оне из којих ће, ако се остваре, постојећи мир бити угрожен или разорен). Да би се стабилност ове предвидивости (предвидивости о томе шта ће закон бити и сутра, а не само шта је закон данас, или шта је био јутрос) очувала потребна је уверљива сила која ће важећи систем успостављених очекивања моћи ефикасно да одбрани, али и да унапред покаже спремност да ће учинити оно што је потребно да се то оствари. Зато је за војску важна њена дефиниција – то је заправо кључни фактор њене потенцијалне успешности.

Војска треба да буде јака, наравно. Али, иако су квалитет наоружања (који је такође симптом озбиљности државе и њеног самопоштовања) и увежбаност (што је симптом озбиљности и самопоштовања саме војске) веома важни параметри њеног квалитета и услов њене успешности, ипак је главни фактор заправо *одлучност да се држава брани*. За илустрацију може уверљиво послужити пример Финске, која је 1940. године успела да одбрани своју слободу од војске Совјетског Савеза, која је само три године касније, бранећи своју земљу, победила немачки Вермахт, до тада највећу војну силу у историји човечанства. Тај пример зорно показује како случајност и нужност, две силе које у свему што се дешава имају огромну улогу, могу бити надвладане ако има оних ресурса које одбрану могу учинити заиста максимално успешном, пре свега оних ресурса који се показују у прецизности појмова, одлучности намере и истрајности у делању. Тај пример показује како слобода, када је стварно има, тј. када је онима који се за њу боре до ње стварно стало, може да надвлада и случај и нужду. Без тих ресурса наоружање и увежбаност су само пука инерција без слободе и, као што смо видели 1991. и 1992. године, воде у конфузију, неодлучност, неспособност и, коначно, неуспех. Дефиниције су најважније, оне претходе свему осталом. Али, оне вреде само ако пружају знање о суштинама, а то ће бити случај само ако је онима који их користе стало до тога да знају њихов садржај: да знају ко су и шта су, и шта бране.

Наравно, можемо се упитати зашто је војска уопште потребна, и зар не би могла, као и разни други „сервиси“, да буде замењена неком услужном слу-

жбом која би то радила професионално и стручно, експертски, на захтев? Зар не живимо у доба свеобухватне експертизе? Одговор на ово питање је заправо много сложенији него што се чини на први поглед. Он зависи од тога каква је природа људског заједничког живота, а то опет зависи од тога да ли нам је више стало до задовољства и среће, у садашњости, или до континуитета живота, као нашег, у будућности. Да ли, на пример, сматрамо да је свеједно шта ће бити „после нас”. Тај проблем се јављао и раније, сваки пут када су процеси глобализације успевали да потисну аутономију и хетерогенитет, садржане и у индивидуалној и у колективној слободи, и доводили свет на ивицу симплификације у којој је заиста могуће укинути разлику између војске и полиције – зато што више и нема државе, ни народа, ни будућности која је различита и зависи од тога шта хоћемо, и у којој ће разлика између будућности и садашњости бити „превазиђена”, јер ће све разлике бити „укинуте”. У таквом свету постоје само појединци, који формално слободно улазе у међусобне аранжмане који се могу формулисати у облику уговора, и у којем ће суштинске форме живота бити утопљене у екстазу наркотичне среће у садашњем тренутку.

Та слика одговара једном од два начина на који се могу артикулисати државе – империјама. Оне се разликују од националних држава управо по томе што су сав суверенитет (моћ да своје легитимне одлуке доносе самостално, без обавезе легитимисања туђом сагласношћу) преносиле искључиво на појединце, и њихов однос према идеји водилји или Богу. У таквој ситуацији функција војске заиста може, као и све друго, постати експертска ствар, ствар процене и слободног уговарања – зато што је и сама слобода ствар „слободног” уговарања, и онда у дефиницији онога што се брани више нема колективног идентитета већ је свеједно да ли владамо сами над собом или над нама влада неко ко боље зна шта је у нашем интересу. Могуће је да је економска продуктивност таквог система живота, због интензитета конкуренције која у њему постоји, већа и да ће он, као што су царства кроз историју и бивала, бити богатији и давати више шансе за разне облике задовољства и уживања у њему. Не треба рећи да у таквом систему нема слободе – правилније је рећи да нема потребе за слободом, а затим ни за достојанством, самопоштовањем и поштовањем других, за разликовањем свог и туђег, за завичајем, итд., јер се све то утапа у интензитет среће у перманентном осећају континуираног задовољства у садашњости. У таквом свету разлика између војске и полиције се заиста губи, и то тако да војска постаје полиција, па војске у нашој горњој дефиницији одбране више и нема: нема потребе да се било шта брани, оно што је потребно јесте да се усреће сви, и оно што је некада било рат постаје „борба за (њихова) срца и (њихове) душе” (док они који себично бране своју слободу зависе само од искренности своје воље да се том заводљивом процесу одупру).

У данас популарној тези о „превазиђености” појма „суверенитет” (јер је сав суверенитет монополизван у дескрипцију важећег идеала који уопште не зависи од тога шта неко, или неки, конкретно и слободно хоће, јер је само важно да свет „постане бољи”), више нема потребе за тако скупим, гломазним и компликованим

схемама као што је, на пример, *обавезни војни рок*. Војни рок је карактеристика националних држава а не империја, оних држава у којима се може говорити о народној војсци, и у којима се не сматра да је појам суверенитета изгубио своје значење. У империјама сам појам народа има сасвим другачије значење, значење по којем су националност и држављанство потпуно изједначени и редуковани на неки безлични амалгам, као код корпорација – империје и јесу корпорације, оне немају завичај, немају истински народни идентитет (када пропадну не обнављају се), простиру се у простору докле могу да контролишу, итд. Зато у империјама војска може бити искључиво професионална, јер народ и није потребан за њену у суштини полуполицијску сврху: резултат је уверење у могућност полицијске контроле света (зато смо имали патролирање америчке војске по ирачким градовима, и то изједначавање војске и полиције се, као што смо видели, сударило са елементарном логиком живота и произвело само насиље, непотребно и неуспешно – али је ова полицијска употреба војске, макар и стране, разорила државу која се једва и, како изгледа, само делимично опоравила).

Али, када дође до спољњег или катастрофичног напада онда и империје морају да прибегну мобилизацији. Зато је војска тако важна, посебно у националним државама, оним које држе до себе и које немају империјалне и глобалистичке претензије контролисања туђе територије, али су спремне да се бране.

Ако је, као што у националним државама јесте, улога војске да обезбеди да законодавна воља може да се конституише и функционише (да обезбеди текућу стабилност мира и сигурност одлучивања), онда је то ствар свих. Закон је свачија ствар, али је његова одбрана (али не и његово спровођење) управо задатак војске. Зато је војска општа, а не експертска, припада свима који су заинтересовани за наставак живота дефинисаног важећим законом. Иако то кардинално ограничава опсег војних задатака, посебно у миру, ипак се не може унапред предвидети шта ће тачно бити извор кардиналне угрожености за друштво и његову државу. Зато војска мора стално бити будна, и прецизно сагледавати оно што се догађа (а не као ЈНА, која је себи дефинисала задатак „одбране од спољњег непријатеља”, и онда мирно гледала како разлог њеног постојања нестаје у разарању које се, случајно, није уклопило у такву крњу дефиницију која ју је онеспособила да уопште покуша да одбрани оно што је требало да брани). На пример, члан Устава СФРЈ из 1974. године који је, под претњом смртне казне, забрањивао „капитулацију Југославије” разорио је командну способност ЈНА (није командант онај ко мора да уђе у тотални рат и жртвује целу своју војску чак и када је циљ борбе прецизно дефинисан – а овако смо имали претпоставку да ће одсуство једног потписа учинити да постоји нешто што иначе не постоји). Зато је војска заправо локација на којој је концентрисана колективна слобода, она из које произлази држава као трајни и уредни израз колективног живота.

То значи да државу не могу бранити само професионалци, као што је не могу бранити ни (само) добровољци. У случају напада мобилизација ће укључити дословно све (сви су предмет одбране, на овај или онај начин), и зато је боље да бар неки од њих буду стварно спремни. Морална је дужност државе да вра-

ти обавезни војни рок, и једина ствар о којој у овом контексту треба да се размишља јесте да ли у новој подели рада у којој се губе оне разлике које су биле карактеристика традиционалне поделе рада на „мушке” и „женске” послове, јесте да ли та обавеза треба да се односи дословно на све, тј. и на жене, а не само на мушкарце. За мушкарце још увек (?) постоји и други, независтан и јак разлог за обавезни војни рок, али тај разлог нема директну везу са војним делом овог феномена као таквим. Он има дубоку везу са потребом да се мушкарци колико-толико спасу од онеспособљавања које им текуће преовлађујуће васпитање, под снажним упливом нечега што можемо назвати „материнска (или родитељска) посесивност”, приређује (девојке су том погледу у много бољем положају, јер нису у тој мери изложене оној размажености коју наша цивилизација упорно гаји, и која отежава људима да одрасту).

Може се рећи да је обавезни војни рок оправдан у, националним државама, док концепт професионалне војске и њеног квалитета у империјама зависи од једног фактора који је делимично независан од чињенице успостављености суверенитета као израза колективног живота: од богатства. Наиме, квалитет професионалне војске директно зависи од материјалних улагања: ако си довољно богат моћи ћеш да купиш боље професионалце, што значи да одбрамбена моћ директно (а не само индиректно) зависи од богатства и да ће само богати моћи („имати право”) да се бране.

Дакле, за разлику од националних држава за империје је професионална војска сасвим примерена. За то постоје три разлога. Прво, оне су, по претпоставци, богате, друго, немају неки *народ* већ неартикулисани скуп појединаца (тако да појам „самоодбрана” добија мало другачије значење) и треће, у вези са другим разлогом, самоодбрана и одбрана вредносног система (односно важеће идеологије) тако се преклапају да се значајно губи разлика између војске и полиције (разлика између одбране државе и поретка, са једне стране, и утеривања реда и политичке коректности са друге стране, у самој држави и изван ње), па се војска може слати у казнене акције, а полиција наоружавати тешким наоружањем. Војска постаје полицијска сила, а полиција нека унутрашња војска (производећи свог „непријатеља” у самом друштву). Концептуална разлика је очигледна (а резултат можда неочекиван: свођење појма војске на појам полиције, и валидација за идеолошку и политичку употребу војске). За националну државу војска је инструмент државне самоодбране, независно од политичке артикулације саме државе, док је за империје политичка артикулација *modus vivendi*. Ради се, наравно, о идеалтипским концептима који се у стварности често значајно преклапају.

Војска је стуб и ослонац државе, гарант њене стабилности и израз њене спремности да брани, пре свега, свој уставни поредак (суверенитет), а затим и територијални интегритет. Она има конститутивну улогу у друштву као израз спремности да има *свој закон* који ће бити израз колективне слободе и за који постоји озбиљна намера да се примењује. У основи ове намере је услов овлашћења за ефективну примену закона. Држава која није спремна да брани себе и своје законе заправо нема ни право да те законе примењује и спроводи; она

тада постоји само као пуки привид, фикција. Озбиљност намере да се брани од напада споља и изнутра је показатељ стварности постојања државе. Та озбиљност се манифестује у постојању и квалитету војске. Нормативно, војска је претполитичка (или натполитичка) установа и изузета је, и као актер и као предмет, из свакидашњег политичког живота. У том смислу постоји битна разлика између војске и полиције. Војска не сме да се користи као полицијска сила. Њени противници („непријатељи“) нису криминалци и она не учествује у текућој регулацији живота. Разлог њеног ангажовања мора бити нека кардинална опасност која угрожава саме основе поретка етаблираног живота – *напад* споља, *побуна* изнутра или нешто што није само *криза* већ има карактеристике потенцијалне *катастрофе* (природне непогоде, епидемије, земљотреси и слично). Њен основни ангажман је превентивни: обесхрабривање и спречавање напада (и катастрофе, ако је то предвидиво и могуће), а тек када је то нужно и директно ангажовање. Војска има општедруштвени карактер и не може бити предмет парцијалног („партијског“) политичког структурирања. Овај карактер се директно и прецизно добро артикулише ако је основни корпус војске сам укупан народ, који је спреман да се брани од опасности, а да је плаћени професионални део војске (официри и професионални војници) у суштини организациона надградња која треба да осигура експертску ефикасност ангажмана војске у одбрани од опасности деструкције државе, од аномије и потенцијалне или стварне катастрофе. То, поред осталог, значи да војска не треба да буде заснована на добровољности (као што ни спровођење закона није засновано на добровољности), већ на универзалној обавези служења њеној сврси, обезбеђењу нормалног и законитог живота.